

Teoria dezvoltării cognitive și

confluența cu axa cognitivă specifică modelului integrativ strategic al sinelui

Gruță Verona

Modelul integrativ strategic al sinelui a fost conceput către Oana Maria Popescu și Loredana Ileana Vișcu în cadrul Asociației de Cercetare, Consiliere și Psihoterapie Integrativă a fost. Inovația acestui model constă în abordarea structurării personalității dintr-o perspectivă complexă, prin așezarea sinelui constituit din patru domenii: bazal, central, plastic și extern, intersectat de axele psihologice: biologică, cognitivă, emoțională, psihodinamică, existențială și familială (Drobot, Popescu, 2013). Fiecare termen al modelului are la bază teorii și cercetări psihologice, concluzii din privința atașamentului și neurobiologie și factori comuni în psihoterapie (relaționali, strategici și transteoretici), orientările existente fiind recunoscute și folosite cu succes în diverse scoli de psihoterapie integrativă.

Axa cognitivă conține proto-cogniții la nivelul sinelui bazal, ca apoi mesajele verbale și non-verbale ale adulților să sprijine formarea hărților cognitive la nivelul sinelui central. Injecțiile ce prefigurează structurarea interdicțiilor utile sau inutile conturează perfecționismul; mecanismele de tipul „dacă...atunci” asigură manifestarea condițiilor centrale pentru perfecționism și stima de sine. Această axa este „glasul” prin care organismul uman se structurează și importanța sa este manipulată cu necesitate în procesul psihoterapeutic, fiind poarta pentru schimbarea terapeutică.

Sine bazal	Sine central	Sine plastic	Sine extern
Proto-cogniții	Hărți cognitive	Mecanisme de tipul „dacă...atunci” Mecanisme de întreținere a hărților cognitive	Comportamente legate de hărțile cognitive Gândirea în „aici și acum”
	Perfecționismul	Mecanisme de menținere a perfecționismului	Comportamentul de tip perfecționist
	Stima de sine	Mecanisme de menținere a stimei de sine	Gânduri și comportamente legate de stima de sine

Origini ale inteligenței copilului Tabelul 1. Axa 2. Cognitivă (Popescu și Vișcu, 2014)

Lucrarea de față are în vedere una dintre cele șase axe, cea cognitivă și intersectarea în structurarea sa cu una dintre teoriile cognitive care a marcat domeniul științific al secolului XX prin *Teoriei dezvoltării cognitive*. Protagonistul, Jean Piaget (1896-1980), de origine elvețiană, a avut formarea de bază în biologie, iar în adolescență a început să fie interesat de epistemologie, ramura filosofiei ce are în vedere originile cunoașterii. A rămas interesat de acest aspect toată viața și și-a propus să studieze ontogenetic, prin metode psihologice, modalitatea prin care copiii achiziționează instrumentele de bază ale cunoașterii și modalitatea prin care reușesc să le transforme și să folosească aceste instrumente pentru a se adapta la mediu. Conceptele sale erau diferite pentru ideile vehiculate în perioada anilor 1900, iar familiarizarea americană cu teoriile sale a fost târzie, datorită traducerilor din limba franceză întârziată (Schaffer, 2007). Și-a început cariera de cercetător la 11 ani printr-un articol despre o vrăbie albinoasă, urmând facultatea de zoologie la Universitatea din Neuchatel (Elveția). A fost interesat de conceptele psihanalizei și a lucrat un an alături de Alfred Binet (părintele testelor de inteligență IQ) [a, on line]. Opera sa cuprinde o serie de titluri referitoare la dezvoltarea gândirii și cunoașterii la copil : *Conceptiile copiilor despre lume* (1929), *Judecata și raționamentul la copii* (1929), (1936), *Jocuri, visuri și imitație în copilărie* (1951), *Construcția realității la copil* (1954) (Schaffer, 2007, p.160) și numeroase lucrări și articole. A creat Centrul Internațional pentru Epistemologia Genetică în 1955, fiind director pentru întreaga viață [a, on line].

Cogniția se referă la cunoaștere, iar procesele cognitive presupun ansamblul mecanismelor psihice ce participă la cunoașterea mediului (exterior sau interior). Procesele psihice cognitive fac parte din ansamblul sistemului psihic uman, acesta fiind un ansamblu de procese, fenomene și activități psihice, prezentând mecanisme complexe de autoorganizare și autoreglaj, folosind mecanisme selective antiredundante și modalități proprii de determinare (Popescu – Neveanu, Zlate, Crețu, 1993). Procesele psihice cognitive sunt împărțite în senzoriale: Senzații și Percepții, iar reprezentarea se află la intersecția dintre cele senzoriale și cognitive superioare datorită dublei sale naturii, intuitiv-figurativă și operațional-intelectivă. Prima subliniază natura senzorială a reprezentării sub raportul conținutului, iar a doua apropierea de gândire, datorită procesului prin care se produce și datorită folosirii imaginii secundare. Intellectul cuprinde un ansamblu de procese psihice cognitive superioare: gândirea, memoria, imaginația, inteligența și activitatea psihică – limbajul. Aceste noțiuni elementare de psihologie generală au ca scop introducerea modalității de structurare a cognițiilor din punctul de vedere al *Teoriei dezvoltării cognitive* într-un ansamblu inovativ: sine bazal, central, plastic și extern (Drobot, Popescu, 2013).

Sinele bazal este constituit din structuri ale creierului ce se formează de la naștere și copilăria mică, conturate ca urmare a experiențelor directe non-verbale întâlnite în general sub forma modalităților interne de lucru, conținând o varietate de posibilități în stare latentă (idem). Structura mentală conturează o realitate pe baza experiențelor senzoriale (prin calitatea afectivă a proceselor psihice senzoriale) și prin repetarea lor și trecerea de la imagini primare prelucrate mental prin senzații și percepții la reprezentări (ce folosesc imagini secundare, ca urmare a experienței directe cu fenomene și obiecte) se formează proto-cognițiile, ce sunt reprezentări non-verbale ce stau la baza hărților cognitive. Piaget conturează această perioadă și o va numi *stadiul senzoriomotor*. Are caracteristici din spectrul reflexelor condiționate și necondiționate, specifice biologicului, prin ansamblul oferit de reflectarea însușirilor obiectelor și fenomenelor din mediul exterior și interior prin acțiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor (vizual, auditiv, olfactiv, gustativ, tactil), separat sau în totalitatea lor. În această perioadă cuprinsă între 0-1 an, copilul percepe și simte diverse lucruri însă nu are capacitatea de a le descrie prin cuvinte, datorită existenței limbajului doar la nivel pasiv prin înțelegere și formarea schemelor mentale pentru sunetele (cuvintele) observate în interacțiunea cu adultul și asociate cu diverse obiecte sau descriind stări afective sau procese. Un model posibil al arhitecturii cognitive este prezentat de Mircea Miclea ce are în vedere și mecanisme subsistemice și neuromimetice (Miclea, 1999, p 321) în cunoaștere.

Sistemul psihic uman se dezvoltă treptat, așa cum spuneam prin procese cognitive senzoriale: senzații și percepții, concomitent bebelușul face corelații și asocieri între sunete și acțiuni, stări emoționale ale adultului cu tipul de senzații olfactive, gustative, tactile, vizuale prin relația de hrănire. În primii doi ani ai copilului dezvoltarea cognitivă a copilului este condiționată de dezvoltarea lui biologică, iar răspunderea la nevoile copilului de hrănire și îngrijire sunt realizate prin contact nemijlocit, direct, toate acțiunile adultului sprijinind achizițiile bebelușului. Fiecare lună a bebelușului este îmbogățită de noi aspecte, limbajul nonverbal al adultului, prezența lui, jucând un rol important în a încuraja și facilita adaptarea la o nouă realitate. Pe măsură ce se face trecerea de la reflexele necondiționate la cele condiționate, prezența reacțiilor circulare, ridicarea bebelușului în șezut și posibilitatea manipulării obiectelor din mediul său, achiziționarea treptată a limbajului (prin dezvoltarea aparatului rezonator, repetarea sunetelor), preferința pentru persoane (un aspect controversat al teoriei piagetiene datorită neprecizării influenței adultului în dezvoltarea copilului) datorită diferențierii tipurilor de senzații trăite în prezența acestora în comparație cu a altora, sunt expresia capacității de adaptare prin traseele stabilite ontogenetic.

La baza *Teorie dezvoltării cognitive* stau anumite caracteristici ce au condus cercetările lui Piaget de-a lungul întregii sale vieți. Una dintre acestea este faptul că structurile cognitive în formare sunt variabile, beneficiind de modificare pe măsură ce copilul înaintază în vârstă, operațiile mentale, devenind tot mai complexe, iar adaptarea la mediu se realizează constant prin asimilare și acomodare (Dumitru, 2001, apud Drobot, 2008). A considerat că dezvoltarea inteligenței copilului se bazează pe interacțiunea dintre copil și mediu și pornește de la existența unor premise primitive de organizare psihologică (modalități interne de lucru, axa cognitivă Drobot, Popescu, 2013), ce-l predispun la utilizarea în diferite moduri a oricărei informații. Toate stadiile dezvoltării presupun interpretarea și transformarea experienței curente pentru a o potrivi structurilor mentale deja existente, iar nevoia de echilibru stă la baza evoluției intelectuale. Orice situație nouă debutează cu o situație de dezechilibru, pentru ca mai apoi copilul să-și găsească modalitățile de restructurare a experienței pentru adaptare (Schaffer, 2007, p.164 - 165). Abordarea sa asupra dezvoltării intelectuale a generat și concepte noi care să explice poziția pe care o are autorul în explicarea dezvoltării conceptelor. Acestea sunt redată în tabelul următor:

Termen	Definire
Adaptare	Tendință înăscută întâlnită la toate organismele biologice de ajustare la cerințele mediului;
Schemă	Structură cognitivă fundamentală, bazată pe acțiunea senzoriomotorie sau pe gândurile pe care le folosesc persoanele pentru a oferi un sens existenței
Inteligență	Formă particulară a adaptării biologice; procese mentale prin care o adaptare are loc, caracterizată de competența cognitivă
Asimilare	Procesul mental pe care îl folosește o persoană pentru a încorpora noile experiențe în schemele deja existente, astfel încât să se potrivească cu modalitățile anterioare de gândire; este procedeul gândirii specific înțelegerii;
Acomodare	Procesul mental prin care persoana modifică scheme mentale existente pentru a se potrivi cu o nouă experiență;
Echilibru	Starea în care schemele persoanei se potrivesc cu caracteristicile mediului, presupunând o restructurare a schemelor mentale existente; rezultatul procesului de asimilare și acomodare

Tabelul 2 . Termeni piagetieni (după Schaffer, 2007, p.165).

Cercetările actuale aduc în discuție și implicarea credințelor părinților în creșterea și educarea copiilor (Schaffer, 2007, p. 32), ce au ca urmare directă expunerea copilului la experiențe noi și nedistructive, tocmai pentru conturarea unor hărți neuronale cognitive diverse care să permită manifestarea categorizării flexibile de timpuriu, aceasta fiind un marker pentru funcționarea cognitivă de nivel superior în anii ce urmează în viața de adult (Ionescu, 2008).

Metodele și scopurile lui J.Piaget sunt cuprinse în două mari faze. Prima a avut în vedere investigarea felului în care se dezvoltă înțelegerea unor concepte: timp, durată, cauzalitate, relație, spațiu, înțelegând prin ele categorii de bază pentru înțelegerea realității. Copiii aveau vârste între 3 și 10 ani, iar interviul era complet nestandardizat și se finaliza în momentul în care Piaget credea că a surprins modul în care înțelegea copilul respectivul concept. Intervievând copiii de vârste diferite, l-a făcut pe Piaget să considere dezvoltarea cognitivă în salturi și existența unor modalități tipice de gândire, diferite calitativ, descrisă prin trei stadii, redate în tabelul următor:

Exemplu de întrebare : Ce determină norii să se miște?

Tip de gândire	Vârstă	Descriere	Răspuns ilustrativ
Magică	Până la 3 ani	Copilul crede că poate influența obiectele externe prin intermediul gândurilor sau al acțiunii	„Noi îi facem să se miște pentru că mergem”
Animistă	3-7 ani	Copilul atribuie obiectelor caracteristici proprii	„Se mișcă singuri pentru că trăiesc”.
Logică	după 8 ani	Copilul înțelege lumea în termeni impersonali	„Îi mișcă vântul”

Tabelul 3. Stadii în înțelegerea cauzalității (sursă Schaffer, 2007, p.162)

A doua fază este caracterizată de o viziune mai amplă asupra dezvoltării intelectuale și a combinat descoperirile obținute prin lucrul la nivel individual pentru a construi o schemă unificatoare cuprinzând dezvoltarea gândirii de la naștere până la maturitate. Sfera de interes este aceeași de a descoperi cum începeau copiii să rezolve sarcina și prin ce metode ajungeau la soluția unei sarcini și mai puțin interesat de răspunsul corect.

În dezvoltarea ontogenetică a copilului, după primul an de existență, începe să achiziționeze tot mai multe modalități de interacționarea cu mediul și o independență în explorarea lui. Prin dezvoltarea fizică, câștigarea independenței obținută prin mers, paternurile izolate de la început sunt tot mai ordonate și adaptate tot mai mult și divers la realitatea înconjurătoare (Schaffer, 2007, p.169). Sinele central se structurează treptat, format sub influența informației verbale și non-verbale, conturând o serie de modele și scheme mentale elaborate (Drobot, Popescu, 2013), iar din punctul de vedere al *Teoriei dezvoltării cognitive* suntem încă la stadiul senzoriomotor (0-2). Interacțiunea directă cu obiectele dorite sunt

aspecte esențiale pentru structurarea schemelor mentale. Hărțile cognitive se scriu prin relația pe care copilul o are cu lumea exterioară, o lume mediată de adult și a capacității adultului de a-i traduce copilului lumea în trăiește (Farca, 2009). Respectul pentru nevoile copilului reflectate de calitatea interacțiunii dintre părinte și copil (Schaffer, 2007, p. 32), prin blândețe și fermitate conturează credințele centrale, adevăruri absolute. Prin imitație, copilul are acces la un model de a trăi un aspect al vieții, oferit de către adulți. Acest model este imitat și exersat devenind o experiență personală, conturându-se credințele centrale ca „poartă” prin care copilul are acces la lume și viață, fiind bază pentru credințele intermediare, un ansamblu de set de reguli (Drobot, Popescu, 2013), care formează mai apoi gândurile automate.

Sinele central include și caracteristici ale *stadiul preoperațional* (2-6/7 ani): asocierea obiectelor și acțiunilor cu cuvinte și expresii verbale, expresivitate emoțională care este exersată inițial neadecvat la context, dar pe măsură ce experiențele de viață ale copilului se multiplică și diversifică, acestea sunt tot mai adecvate, jocul simbolic, desenul, conceptul de număr, volumul (redat prin adjective mare, mic) (Popescu – Neveanu, Zlate, Crețu, 1993). Acestea sunt posibile datorită modalităților de operare ale gândirii prin analiză, sinteză, comparare, abstractizare, generalizare, înțelegere și învățarea de găsire a soluțiilor prin rezolvarea de probleme. Bineînțeles și celelalte procese cognitive superioare își spun cuvântul, memoria și imaginația susținând conturarea hărților cognitive și trecerea de la credințele centrale la cele intermediare pentru formarea gândurilor automate, prescurtări ale experienței de viață pentru un anumit eveniment, schemele cognitive, conținuturile gândurilor, fiind cuprinse în hărțile neuronale din modelele interne de lucru (Drobot, Popescu, 2013).

Un conținut important al sinelui central este și construirea stilului explicativ, redat de traducerea proprie a derulării unor evenimente, printr-un raționament subiectiv, în care sunt proiectate și situații pentru viitor și regăsim și credințele părinților în creșterea și educația copilului. Este necesară accentuarea caracteristicilor din *stadiul operațiilor concrete* (6,7 ani – 11/12 ani) în formarea stilului explicativ, datorită implicării raționamentului, deficitar până în această etapă, manifestată prin rigiditatea gândirii (Schaffer, 2007, p. 176). Serierea, clasificarea, reversibilitatea sunt concepte care deja atestă consistența piramidei conceptelor și un grad superior de generalizare și abstractizare, schemele mentale fiind utilizate în mod automat, iar manifestarea lor directă poate fi observată în stilul explicativ pesimist sau optimist pe care îl exercită copiii încă din copilăria mică sub forma dispozițiilor, acestea repetate se transformă în trăsături de personalitate. Întâlnim aceste concepte la nivelul sinelui plastic, ce deține cauzalitatea internă și mecanismele de menținere prin bucle interne de feedback, având seturile centrale stabilite, fiind posibilă observarea particularităților personale în

dezvoltarea instrumentelor, dar și prefigurarea capacităților de modificare a mecanismelor considerate a fi neadaptate. Acestea devin conștiente la intersecția cu sinele extern, interfața cu lumea înconjurătoare, manifestat în genere prin comportamente.

Caracteristicile *stadiul operațiilor formale* (11/12 – 17/18 ani) sunt întâlnite cu preponderență la nivelul sinelui plastic și exterior. Acestea sunt: raționamentul asupra abstracțiunilor, aplicarea logicii și rezolvarea de probleme prin mecanismele de tipul „dacă...atunci” (vezi Tabelul 1), deosebit de importante în conștiința de sine, echilibrul psihologic și în adaptarea la mediul înconjurător.

Atât formarea hărților cognitive, cât și perfecționismul și stima de sine sunt structurate la nivel de personalitate prin acțiune directă a adultului în relația cu copilul. Toate acestea poartă amprenta părinților și adulților din viața copilului, întâlnite în viața cotidiană sub denumirea de „cei șapte ani de acasă” și chiar dacă formularea face referire adesea la trăsăturile de caracter, consider că implică modalități ample cu emergențe spre concepția despre lume și viață și implicit rezolvare de probleme. Sinele bazal și central se situează predominant spre interiorul psihic, iar cel plastic și extern se manifestă ca modalitate de interrelaționare, în condițiile construite anterior cu scopul menținerii integrității psihologice dobândite și adaptarea la viața exterioară.

Teoria dezvoltării cognitive este una dintre abordările care au constituit un important punct de plecare pentru studiile referitoare la dezvoltarea cognitivă. Bineînțeles există și aspecte pro, dar și contra. Unele dintre limitele subliniate ale teoriei sunt absența calității relaționale cu adultul, diferențele individuale de personalitate și influențele sociale și culturale (Zlate, 1999, p.328). Contribuțiile teoriei se referă la aplicabilitatea educațională în adecvarea programelor și cerințelor școlare, accentuarea interesului pentru explorare și rolul activ al copilului în învățare și diferențele de gândire dintre copil și adult (Schaffer, 2007, p. 182-183). Modelul integrativ al sinelui preune de asemenea modalități cognitive de intervenție procesul psihoterapeutic, unul dintre cele mai sugestive pentru subiectul de față fiind detectarea mecanismelor de coping predominante și folosirea lor pentru reechilibrarea psihologică sau restructurarea lor prin reluarea procesului de formare a schemelor cognitive și învățarea (stadiul operațiilor concrete) și aplicarea treptată a unor noi metode de adaptare, de data aceasta funcționale într-un anumit context de viață. Depresia și anxietatea pot fi depășite prin aplicarea metodelor cognitive, deoarece este nevoie concomitent de creșterea stimei de sine și demonstrarea premiselor greșite ale gândirii de la care s-a pornit construirea raționamentelor ce au condus la manifestarea comportamentului depresiv sau anxios. Și conceptul de perfecționism menționat de modelul integrativ strategic al sinelui ca având

rădăcinile de formare la nivelul sinelui central, în perioada structurării schemelor cognitive și credințelor centrale, se poate transforma din procedeu de acțiune, în singurul valabil, caracterizat de absența flexibilității mentale, caracteristic unei lipse în adaptarea la mediul înconjurător.

Teoria dezvoltării cognitive a revoluționat cercetările secolului XX. Criticile aduse asupra exagerării raționamentului și schemelor în dezvoltarea cognitivă a fost suplinită ulterior prin diverse alte teorii (sociale și emoționale) care asigură un ansamblu pentru dezvoltarea cognitivă a copilului. Și modelul integrativ strategic al sinelui prezintă acest ansamblu al dezvoltării umane prin prezența interacțiunii axei cognitive cu celelalte: biologică, emoțională, familială și existențială.

Bibliografie

Drobot, L., I., Popescu O.,M., (2013), *Manual de psihoterapie integrativă*, Editura Didactică și Pedagogică, București

Farca, S., (2009), *Ce trăiește copilul și ce simte mama lui*, Editura Trei, București.

Ionescu, T., (2008), *Copiii fac ordine! Categorizarea la vârsta preșcolară*, Editura ASCR (Asociația de Științe Cognitive din România), Cluj-Napoca

Miclea, M.,(1999), *Psihologia cognitivă*, Modele teoretico-experimentale, Editura Polirom, Iași

Popescu-Neveanu, P., Zlate, M., Crețu, T., (1993), *Manual Psihologie*, Editura didactică și Pedagogică, București;

Schaffer, H.,R.,(2007), *Introducere în psihologia copilului*, Editura ASCR (Asociația de Științe Cognitive din România), Cluj-Napoca;

Zlate, M., (1999), *Psihologia mecanismelor cognitive*, Editura Polirom, Iași

Surse on line:

a.***, Biografie, citate Jean Piaget, Logopedics, on line, accesibil la adresa:

<http://www.logopedics.info/biografie-jean-piaget.php>